

M. Sami Okumuş, *Tarihin Televizyonla İhyası: TRT Tarihi ve Dizi Filmler (1974-2020)*. Dergâh Yayınları, 2021, 306 s.

Değerlendiren: Özge Seda Uğraş

Tarihin Televizyonla İhyası: TRT Tarihi ve Dizi Filmler (1974-2020) adlı çalışma, TRT'nin tarihini TRT genel müdürleri ve dönemsel yayın akışları, dizi filmler ve özellikle son dönemlerde sıkça yayınlanan "tarihi diziler" örneğinde incelemektedir. 2021 yılında yayınlanan çalışma, M. Sami Okumuş'un doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış halidir. Çalışmanın yazarı M. Sami Okumuş, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Sinema ve Televizyon bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır.

Türkiye'de 1968'de¹ başlayan televizyon yayıncılığı, 1990'lı yıllara kadar TRT'nin tekelindeyken 1990'larda değişim başlamış ve özel kanallar açılmıştır. Bu değişimin herhangi bir denetime, yasaya ya da sınırlamaya tabi tutulmaması da beraberinde olumlu ve olumsuz tepkileri getirmiştir. Örneğin Tekinalp'e göre radyo ve televizyonun Batı ve Türkiye'deki gelişim süreci karşılaştırıldığında; Türkiye'de yasadışı, denetimsiz bir biçimde hızla artan özel televizyon kanallarının kamuoyundan büyük destek

- 1 İlk televizyon yayını 31 Ocak 1968'de Ankara'da saat 19:30'da Salı, Çarşamba, Cuma günleri birer buçuk saat olarak başlar. İlk spiker Zafer Cilasun'dur ve halk yayınları mağazalara konulan alıcılardan izlemiştir (Emiroğlu, 2017, s. 612).

@ Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, osedatuyulu@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-8824-6034>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0357
insan & toplum, 2023; 13(3): 223-227
insanvetoplum.org

görmesinin birkaç nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki de “yıllarca devletin sesini kültür, ahlak ve sanat anlayışını halka rağmen tek yönlü yansıtan ve siyasi yapısı gereği hükümetlerin temsilciliğini üstlenen statükocu TRT’ye olan bilinçaltı tepki”sidir (Tekinalp, 2003, s. 394). İşte bu çalışma da TRT’nin bu yönüne odaklanarak, ideolojik değişimi tarihi diziler örneğinde tartışmaktadır.

Çalışmada TRT’nin ve televizyonun Türkiye’deki tarihi gelişimine kısmen yer verilse de ‘bir modernleşme aracı’ olarak televizyonun tarihi diziler aracılığıyla toplumdaki hegemonik ve ideolojik etkisi esas noktayı oluşturur. Bu haliyle çalışma, 1974-2020 arasında TRT’de yayınlanan tarihi dizilerin ve yayınlandığı dönemlerdeki genel müdürlerinin, modernleşme ve siyasi iktidarlara olan ilişkisine odaklanmaktadır. Nitekim yazar da çalışmanın amacını ve alandaki diğer çalışmalardan farkını açık bir biçimde “Türk modernleşmesi üzerinden gidilen yolda televizyon, hâkim ideolojiler ve iktidarlar ile ilgili genelde diziler, özelde ise tarih dizileri üzerine önemli bir eksikliği gidermek için TRT genel müdürleri perspektifinden TRT ve bu dönemlerde yapılan diziler üzerinden tarihsel ve betimsel bir çalışma ortaya koyma fikri taşımak” (s. 201) şeklinde ifade eder. Beş farklı bölümden oluşan çalışmanın ana odağı ve ayırıcı unsurları ise dört ve beşinci bölümlerdedir.

Çalışmanın birinci bölümünde modernleşme tarihine genel bir giriş yapılarak Osmanlı’dan Cumhuriyet’e, Cumhuriyet’ten de günümüze modernleşme süreçleri tartışılır. Ancak birinci bölümün neredeyse tamamında farklı teorisyen ve sosyal bilimcilerin modernleşme düşüncesine yer verilirken, yazarın kendi öz cümle ve düşüncelerine pek rastlanılmaz. Televizyonu “uzun yıllar boyunca toplumların en büyük serbest zaman sosyal aktivite kaynağı ve eğlence aracı” (s. 35) olarak tanımlayan yazar, ikinci bölümde televizyon üzerine kuramsal yaklaşımlara değinir. Televizyonun modernleşme, ekme, hegemonik ve ideolojik araç olarak birey ve toplum üzerindeki etkisini tartışır. Üçüncü bölümde Türkiye’de televizyon yayıncılığının genel bir tarihsel değerlendirmesini yaparak, TRT müdürleri hakkında detaylı incelemelere başlar. TRT müdürlerinin uzmanlık alanları, önceki görev yerleri, dönemin hükümeti ve başbakanını belirten bir tablo aracılığıyla dönemin siyasal, kültürel, ekonomik ilişkisi hakkında bilgi verir. Tabloda okuyucuya verilmek istenen mesaj, müdürlerin yayın içeriklerindeki ideolojik ve hegemonik etkidir. Ayrıca yazarın tabloda müdürlerin TRT kökenli olup olmadığı bilgisini vermesi önemli bir ayrıntıdır. Çalışmanın öne çıkan yönlerinden bir diğeri de Türkiye’de özel televizyon yayıncılığında devrim niteliğinde adımlar atılmasını sağlayan dönemin başbakanı Turgut Özal’ın yayıncılıktaki etkisine değinilmesidir.

Yazar, kamu hizmeti yayıncılığı ya da kamusal yayıncılık olarak bilinen devlet ya da resmi yayıncılığı tartışır. Böylece 1964’te özerk tüzel yapıda kurulan TRT’nin,

özerkliğinin anayasa değişikliğiyle tarafsızlığa çevrilmesine de değinir. Bu değişim, alanda çalışan birçok sosyal bilimciye göre de TRT'nin hükümet ya da iktidar partileriyle olan ilişkisine ideolojik bir boyut kazandırmıştır. TRT radyo ve televizyonlarının tarihsel gelişimini 1927 ile 2000 yılları arasında inceleyen Cankaya'ya göre (2003, ss. 366-368) tarihi boyunca yalnızca yedi yıl "özerk" kalabilen TRT, özerk olmaması dolayısıyla hükümetlerin siyasal baskısını her dönemde hissetmiştir. Dolayısıyla TRT, demokrasiye katkı sağlayan çok sesli radyo ve televizyon yayıncılığı yapma gibi konularda daima tartışmalara sebep olmuştur.

Türkiye'de medyanın dönüşümünü yayıncılık ve medya politikaları üzerinden 1980 ile 1994 yılları özelinde tartışan Kejanlıoğlu'na göre (2004, s. 447), iktidar-muhalefet partileri yer değiştirse de iktidara gelen partiler TRT'yi istediği şekilde manipüle etmiş, muhalefet ise bu duruma karşı çıkmıştır. Bu durum adeta bir kural haline gelmiştir. Kejanlıoğlu bu duruma 1989 yerel seçimlerinin ertesinde Başbakan Özal'ın bir konuşmasını örnek verir. Özal'ın televizyon sayısını PTT aracılığıyla 15-16 kanala çıkararak kanalları da "parayı bastıran"ın alacağı ifadesini kullanmasıyla TRT, yerel seçimler öncesinde YSK uyarısını dikkate alarak yayın yapmak zorunda kalmıştır.

Çalışmanın belirleyici bölümlerinden olan dördüncü bölümde, 1974'ten 2020 yılına kadar TRT dizileri ve genel müdürleri detaylı bir biçimde ele alınmıştır. 1974 tarihi önemlidir çünkü Türkiye'de televizyondaki ilk dizi film yapımı bu tarihte gösterime girmiştir. 1974 ve 2020 yılları arasını üç farklı kategoride değerlendiren yazara göre birinci dönem, 1974'te ilk dizi filmin yayınlanarak kablolu yayıncılığın başladığı ve özel kanal sayısının arttığı 1990'lardır. İkinci dönem hem koalisyon hükümetlerinin hem de siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların olduğu 1990'larla AK Parti iktidarının başladığı 2002 yılları arasındadır. Son dönem ise 2002'den kitabın sınırını belirleyen 2020'ye kadarki AK Parti dönemidir.

Başta kamu olmak üzere kamu ve özel sektördeki televizyon kanallarının değişen konjonktürde kültürel ve siyasal olarak nasıl bir süreç yaşadığı ve ne şekilde değiştiği, TRT'nin yayın içerikleri ve özellikle tarihi dizi filmler üzerinden okunmaya çalışılmıştır. TRT'nin üçüncü müdürü ancak yazarın incelemeye başladığı ilk müdür olan İsmail Cem İpekçi'den İbrahim Eren'in yönetimine uzanan dönemde yayınlanan diziler bu perspektifte ele alınmıştır. Böylece yazar, dizilerle verilmek istenen mesajları, TRT içindeki hukuki tartışmaları, boykotları, görevden almaları, yeniden kadrolaşmayı, dini programları ve tarihi dizilere yer verilip verilmemesini bu düzlemde tartışmıştır. İşte bu tartışmalar da çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Ayrıca toplumun, aydınların, romancı ya da sinemacıların, siyasilerin TRT'ye olan bakış açısını gösteren gazete afişlerine yer verilmesi de çalışmanın öne çıkan unsurlarındandır. Örneğin 22 Şubat 1975 tarihli Tercüman gazetesinin "TRT yöneticilerinin değişmesi

için 152 bin imzalı dilekçe verdiler” (s. 85) başlığı, TRT ve toplum arasındaki dönemsel ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.

Yazar, televizyon dizilerinin tarih ve geçmişle alakalı bir belleğin oluşumuna, kolektif hafızayla olan ilişkisine odaklanarak; televizyonun kitle kültürü, kolektif kimlik ve izleyiciyle ilişkisine de değinir. TRT'nin kurulduğu günden itibaren iktidarın önemli bir yayın organı olarak hizmet verdiğini savunan yazar, “mevcut iktidarların elini güçlendirecek kültürel ve ideolojik ortamın inşası için haberlerin, tiyatro eserlerinin yanı sıra dizi filmlerin de kullanıldığını” iddia eder (s. 179). 2002 öncesinde Türkiye’ye özgü modernleşmenin inşası ve yaygınlaştırılması için araçsallaştırılan televizyonun, 2002 sonrasında bu defa yeni bir siyasi anlayışın aracı haline getirildiğini belirtir. Artık modern vurguların yerini dini ve millî vurguların aldığını bunun da tarihi diziler aracılığıyla gerçekleştirildiğini savunur.

Althusser’e göre (2014, ss. 50-51) devletin ideolojik aygıtı, devlet teorisini ileri götürmek için yalnızca devlet aygıtı ile devlet iktidarı arasındaki ayrımı değil; baskıcı devlet aygıtının tarafında bulunan ancak onunla karıştırılmaması gereken bir gerçeğe karşılık gelir. Ayrıca devletin ideolojik aygıtları da tek tip değildir. İletişim konusunda da devletin ideolojik aygıtları vardır. Bunlara basın, medya, radyo ve televizyon gibi örnekler verilebilir. Yazar, çalışmanın son bölümünde Althusser’in düşüncelerinden hareketle modernleşme ve hegemonya bağlamında TRT'nin tarihi dizilerini 2002 öncesi ve 2002 sonrası olarak iki farklı kategoride ele almıştır. Bu doğrultuda televizyonun devletin bir ideolojik aygıtı olup olamayacağını tartışmıştır.

Yazara göre 2002 öncesinde modernliğin ideolojik aracı olan TRT, 2002 sonrasında dini ve millî değerlerin aracı haline gelerek, toplumda daha muhafazakâr bir tutumun inşa edilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca çalışmada TRT’de yayınlanan tarihi dizi sayısı ile siyasi konjonktür arasında bağ kurulmaktadır. Örneğin tarihi dizilerin artışa geçtiği 2012 sonrasında, Gezi Parkı olaylarından 15 Temmuz Darbe teşebbüsüne, terör olaylarından ekonomik krizlere kadar bir dizi olayla tarihi dizi sayısındaki artış ilişkilendirilmektedir. Yaşanan olayların ardından tarihi dizilerin artışına örnek olarak, 2003-2017 yılları arasında toplamda yirmi üç tarihi dizinin olduğunu, bunlardan on altısının ise 2012 sonrasında yayınlanması verilmektedir (s. 199). Ayrıca yazar “TRT'nin iktidar partilerine bağımlı ve propagandalarını yapmaları yönünde baskı altında kalan genel müdürler tarafından yönetildiğini somut bir gerçek” olarak kabul etmektedir (ss. 200-201). Çalışmadaki en temel vurgu, TRT'nin kurulduğu ilk birkaç yıl dışında her dönem siyasi konjonktürden etkilendiği ve müdürleri aracılığıyla da hegemonik ve ideolojik yapıyla şekillendiği gerçeğidir. Esas değişim ise bu ideolojik ve hegemonik inşanın son dönemde tarihi diziler aracılığıyla yapılmasıdır.

Sonuç olarak çalışmasını mantıklı bir analiz biçimine dayandıran yazarın yorumlarının tutarlı olduğu söylenebilir. Metin içerisinde verdiği örneklerle de bu tutarlılığı sürdürmüştür. 1974-2020 yılları arasındaki TRT müdürleri, yayın içeriği ve tarihi diziler üzerinden sürdürdüğü tartışmayı, bağlamından koparmadan yalın ve akıcı bir dille okuyucuya aktarır. Yazarın hegemonya kavramını tam da *rızaya* dayalı bir biçimde kullanırken, Gramsci'ye birinci elden referans yapmaması çalışmanın bir eksikliği olarak görülebilir. Çalışmada Gramsci alıntıları ikinci kaynaklardan verilmiştir. Öte yandan çalışmada hem basılı yayınların hem de arşiv kayıtlarının, gazete afişlerinin kullanılması çalışmanın elini güçlendiren unsurlardandır. Çalışmada TRT genel müdürleri üzerinden ideolojik ve hegemonik bir tartışma yürütülmesi literatüre katkı olarak okunabilir. Tarihi diziler üzerinden yürütülen bu çalışmanın perspektifi edebi, ailevi, duygusal, ideolojik vurgularıyla öne çıkan diğer diziler için de değerlendirilmelidir. Böylece hem izleyici hem de okuyucular için oldukça ilham veren yeni tartışma alanları açılabilir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. A. Tümertekin (Çev.). İthaki Yayınları.
- Cankaya, Ö. (2003). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000*. Yapı Kredi Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2017). *Günelik Hayatımızın Tarihi*. İş Bankası Yayınları.
- Kejanhoğlu, B. (2004). *Türkiye'de Medyanın Dönüşümü*. İmge Kitabevi.
- Tekinalp, Ş. (2003). *Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon*. Der Yayınları.